

In depot – uit depot

Houtsnijwerk als plafondversiering

Paulien de Roever¹

Inleiding

De Stichting Monument & Materiaal verzamelt historisch waardevolle, oude bouwmaterialen om deze weer te kunnen verkopen en zo te herplaatsen. In 1999 besloot de Gemeente Veendam de opslagplaats af te stoten en mocht de Stichting de voor haar bruikbare bouwmaterialen meenemen². Hieronder bevond zich een bijzonder houten plafondstuk, dat nu in de hal van het pand van de Stichting aan de Westerbinnensingel hangt en op een passende bestemming wacht.

Het verplaatsen van interieurstukken is een oud verschijnsel. In zeer authentiek aandoende kastelen blijken beeldbepalende interieurs van elders te komen. Al in 1750 bijvoorbeeld heeft er een advertentie gestaan in de *Amsterdamsche Courant*, waarin allerlei ‘oude bouwmaterialen’ en interieurstukken worden aangeboden³. In de 19e eeuw was een grote belangstelling voor alles wat oud was. Er werden talloze oud aandoende interieurs gecreëerd en voorgaande stijlen golden als inspiratiebron voor nieuwe creaties.

Boven Oosterdiep 143

Het plafondstuk is afkomstig van een pand uit Veendam, een ‘kapitale villa’ aan Boven Oosterdiep 143 uit het laatste kwart van de 19e eeuw. Het werd in 1890 bewoond door R. Scholten, een vervener, afkomstig van het Groninger Hogeland, en daarna door zijn dochters. De bouwstijl is neoklassiek (afb. 1)⁴. Na het overlijden van deze dochters werd het pand met twee buurpanden tussen 1965 en 1970 gesloopt. Hier staat nu een lege, vervallen doe-het-zelfzaak.

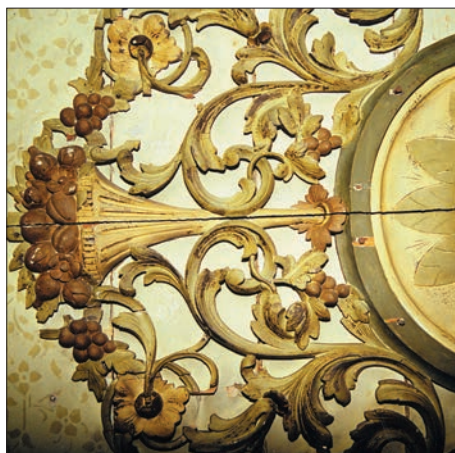
Afb. 1. Het pand aan het Boven Oosterdiep, Veendam. Foto: collectie Veenkoloniaal Museum, Veendam.

1. Met dank aan Maarten Robert, houtsnijder, R. Meulenbeek, medewerker Stichting Monument & Materiaal, P. Broekhuizen en J. Mulder, oud-medewerkers Stichting Monument & Materiaal.
2. Met dank aan de heer K.F. Geijzendorffer, directeur Gemeentewerken Veendam.
3. Koldewey 1998, 184.
4. Met dank aan de heer H.A. Hachmer, Veenkoloniaal Museum Veendam.

Het interieur was destijds geheel door een antiquair uit Den Haag in opdracht ingericht en de dames Scholten hebben het onveranderd gelaten. In de herinnering van de buurman H.B. Kerkhof, die als achtjarige jongen wel op bezoek kwam, was het binnen ouderwets en overdadig ingericht met velours gordijnen in stemmige kleuren, vol versieringen en antiek, eigenlijk wat 'protserig'. Plafonds en muren waren vol met 'krullen'. Voor de ramen stonden prachtige porseleinen bloempotten en hingen kanten gordijnen. Het pand lag op een verhoogd terrein. Evenwijdig aan de straatkant langs het water lagen de 'dagelijkse' kamer en de 'mooie' kamer. De ingang was aan de zijkant. Een monumentale trap leidde naar boven, aan weerszijden 'bewaakt' door honden van steen met ogen van 'robijnen'.

Afb. 2. Het plafondstuk uit het pand Boven Oosterdiep.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 3. Detail van het plafondstuk.
Foto: Jaap Buist.

Het plafondornament

Het plafondornament is een fraaie compositie van houtsnijwerk in een min of meer ovale vorm op een deel van een plankenplafond in een 19e-eeuwse neo-stijl (afb. 2). In het midden bevinden zich concentrische cirkels, met een buitendiameter van 55 cm. In het centrum was de lamp bevestigd. Tussen de cirkels is een eenvoudig ingesneden bladmotief. Aan weerszijde naar de korte kanten bevindt zich een cartouche. Cartouches zijn schilden, omgeven door een geplooid rand van 'cartoccio' (karton), of een imitatie daarvan⁵. In de Renaissanceperiode werden cartouches veelvuldig gebruikt als versieringsmotief. Het schild leent zich uitstekend om een familiewapen op aan te brengen, maar hier is het versierd met zeer eenvoudig ingesneden takjes. Naar de lange kanten strekt zich een hoorn des overvloeds uit gevuld met fruit en bloemen, een bekend renaissance-motief (afb. 3). Het geheel bestaat verder uit een compositie van kunstig ajour gesneden acanthusblad, druivenranken en druiventrossen. Deze motieven doen denken aan de kuiven van rococokasten. Bij de cartouches zorgt een geplooid lint voor de aansluiting.

Het is geschilderd in stemmig bruine, gelige en groene tinten. Dit zijn niet de oorspronkelijk kleuren, maar hebben nog wel het karakter van eind 19e of be-

5. Kollwijn 1985.

gin 20e eeuw. Onder het bruin van de schilden in de cartouches schemert wat goud, onder het geel van de hoorns wat bronsverf en het donkere groen is wat slordig opgebracht met kwaststrepn. Het plankenplafond is lichtgroen met sjabloondecoratie van blaadjes en bloemetjes van iets donkerder groene tint.

De houtsoort lijkt grenenhout, van de den of pijnboom (green is een andere naam voor de grove den) met een fijne nerf, sterk maar zacht, dat zich uitstekend laat bewerken. Het goede ambachtswerk, naar voorbeeld van een ontwerp-tekening, is redelijk diep ingesneden uit 4 cm dikke planken en opgehoogd bij de cartouches en het middengedeelte. Het bestaat uit twee delen van 55 cm breed en 150 cm lang, die elk weer bestaan uit aan elkaar gelijmde planken. Aan het plafond werden deze twee delen tegen elkaar gelegd en vastgezet met spijkers. De spijkers werden op onopvallende plaatsen goed naar binnen geslagen (verdreveld) en daarna zijn naden en spijkergaten dicht geplamuurd en geverfd. Deze vierkante getrokken spijkers waren waarschijnlijk een fabrieksproduct.

19e-eeuwse interieurs

De rijke interieurs uit het einde van deze eeuw hadden een warme uitstraling met een rijke stoffering, elk geluid werd gedempt. De kleurenpracht en weelderige decoraties moesten indruk maken. In het schemerduister vormden de lichtpuntjes van olie- of gaslampen een gouden gloed. Er was een overvloed aan huisraad. Ieder vertrek had een eigen karakter in overeenstemming met de functie. Er waren frivole kamers met meubels in speelse opstelling en meer ernstige kamers. Uit alle bouwstijlen van voorgaande perioden werden zaken gekopieerd. Zo vind je in een ornament zowel renaissance- als barokmotieven⁶.

Plafonds werden meestal in stucwerk uitgevoerd. In de 19e eeuw is men overgegaan tot het toepassen van machinaal vervaardigde gipsen lijsten en krullen en ornamenten, die aan het plafond of de muren werden vastgeplakt. Maar houten plafonds houden lang stand, zodat zelfs imitatiestucwerk in hout wordt vervaardigd. Ook andere materialen zoals papier-maché, blik, papier en karton komen in zwang, alles in eigen kleuren opgeschilderd zodat de luxe uitstraling behouden blijft⁷. Bij de vervaardiging had ieder zijn eigen rol: de opdracht-

Afb. 4. Oorspronkelijk muurversiering uit 1782 van de apotheek Venema, Akerkhof 17/19, Groningen.
Foto: Jaap Buist.

Afb. 5. Huidige muurversiering in de apotheek Venema, Akerkhof 17/19, Groningen.
Foto: Jaap Buist.

6. Laan 1996.

7. Freling 1993, 57.

gever, de ontwerper of de architect, de kunstenaar en de uitvoerder als schilder, behanger, beeldhouwer en houtsnijder. Er werd gewerkt naar eigen model maar ook bestaande modellen werden gekopieerd of eenvoudigweg besteld bij een leverancier. Veel kunstnijverheidtentoonstellingen moesten het publiek opvoeden in goede smaak.

Uit depot

Houten muurversieringen en plafondstukken zijn niet de meest gangbare handelswaar van de Stichting Monument & Materiaal. Een fraaie muurversiering is eind jaren tachtig gerepliceerd voor de apotheker Venema aan het Akerkhof 17/19. Hier is sinds 1782 een apotheek gevestigd. In 1960 kreeg het interieur een facelift. Het buurpand werd erbij getrokken en het plafond verlaagd. De oorspronkelijke versiering van houtsnijwerk op de wanden, guirlandes van eikenloof met eikeltjes waarboven strikken en naar beneden afhangende bloemen, belanden op de zolder en hingen later in de raamvitruines. Ooit moet het donkergroen geweest zijn, getuige enkele verfresten, maar nu is het geschilderd eiken met gouden eikeltjes (afb. 4). Het waren typische laat-18e-eeuwse sierlijke ranken van een ingetogen late barokstijl.

In 1990 volgde weer een opknapbeurt. Het houtsnijwerk verkeerde in slechte staat. Slechts één guirlande was nog compleet te maken. Hiervan is door medewerkers van de Stichting een mal van gietrubber gemaakt en daarna afgietsels in een kunsthars. Op een muur was nog te zien waar deze stukken gezeten hadden en op precies dezelfde plek zijn ze nu weer aangebracht, alleen niet in houtsnijwerk maar in kunsthars. Hoewel historisch niet geheel juist, zijn er wat meer afgietsels gemaakt en rondom aangebracht. Alles is opgeschilderd in een zachte crème kleur met een enkel stukje in iets donkerder tint en vormt zo een geheel met de muren (afb. 5).

Slot

Op initiatief van Frank Venema zijn bij de apotheek, met hulp van de Stichting Monument & Materiaal, de versieringsornamenten van het interieur niet geheel verloren gegaan en wordt een tipje van de sluier van het vroegere interieur opgelicht. Het is te hopen dat ook het plafondstuk uit Veendam een goede bestemming zal krijgen en in een fraai toekomstig interieur zal passen.

Literatuur

- Freling, W.V.J., *Stucwerk in het Nederlandse woonhuis uit de 17e en 18e eeuw*. Leeuwarden/Mechelen, 1993.
- Koldewij, E., 'Verplaatste interieurs en interieuronderdelen op Nederlandse kastelen en buitenplaatsen' in: *Buitenplaatsen, Jaarboek Monumentenzorg, Rijksdienst voor de Monumentenzorg*, Zeist. Zwolle, 1998, 184-192.
- Kollewijn, R.D., *Wanden en plafonds. Tekeningen uit de verzameling Lodewijk Houthakker*. Nijmeegs Museum 'Commanderie van Sint Jan', 1985.
- Laan, B., 'Het interieur als kleed. Neostijlen in de late negentiende eeuw' in: Bergvelt, E., F. van Burkom, K. Gaillard (red.), *Van Neorenaissance tot Postmodernisme. Honderdvijfentwintig jaar Nederlandse interieurs, 1870-1995*. Rotterdam, 1996.
- Voorst tot Voorst, J.M.W. van, *Tussen Biedermeier en Berlage. Meubels en interieur in Nederland, 1835-1895*. Amsterdam, 1992.